

Hoorzitting Gewasbescherming en omwonenden

Datum: dinsdag 11 februari 2020
Dagvoorzitter: de heer dr. F. Woudenberg
Locatie: Jaarbeurs Meetup, Utrecht

Lijst van deelnemers

De heer W. van Dalen	Stichting Bollenboos, Diever
Mevrouw R. Fournell	Stichting Bollenboos, Diever
De heer B. Verhave	Stichting Bollenboos, Diever
Mevrouw A. van Loon	Vereniging Meten = Weten, Geeuwenbrug
De heer G. Nijland	Vereniging Meten = Weten, Geeuwenbrug
Mevrouw M. Verf	Vereniging Meten = Weten, Geeuwenbrug
Mevrouw dr. ir. J. Wind	Parkinson Vereniging, Bunnik
De heer J. Bond	KAVB - namens LTO, Den Haag
Mevrouw A. Breukers	LTO, Den Haag
Mevrouw J. Zwart	KAVB, Hillegom
De heer ir. J. Ottenheim	Nefyto, Den Haag

Gezondheidsraadscommissie Gewasbescherming en omwonenden

Leden

De heer dr. F. Woudenberg (<i>voorzitter</i>)	GGD Amsterdam
Mevrouw prof. dr. M.B.M. van Duursen	Vrije Universiteit, Amsterdam
De heer prof. dr. A.M.J. Ragas	Radboud Universiteit, Nijmegen
Mevrouw prof. dr. G.E.R. Schoeters	Universiteit van Antwerpen

Waarnemers

Mevrouw dr. J. Broeders	Ctgb, Ede
De heer dr. J.P.G. van Leuken	Ministerie van VWS, Den Haag
De heer dr. J.P. Zock	RIVM, Bilthoven

Staf

Mevrouw dr. M.J. Alsema (<i>secretaris</i>)	Secretariaat Gezondheidsraad, Den Haag
De heer dr. H.F.G. van Dijk (<i>secretaris</i>)	Secretariaat Gezondheidsraad, Den Haag
Mevrouw P. Moekoet-Bipat	Secretariaat Gezondheidsraad, Den Haag
De heer I. de Vette	Secretariaat Gezondheidsraad, Den Haag

Verslag hoorzitting

Verslag van de hoorzitting van de Commissie Gewasbescherming en omwonenden van de Gezondheidsraad gehouden op 11 februari 2020 te Jaarbeurs Meetup, Utrecht

Mw J. Wind – Parkinson vereniging

Mw. J. Wind licht toe wat de Parkinson vereniging van het gewasbeschermingsmiddelendossier vindt en welke stappen zij voor zich ziet. Op het gebied van Gewasbeschermingsmiddelen is de missie van de Parkinson Vereniging helder. Zij wil voorkomen dat mensen Parkinson krijgen door gewasbeschermingsmiddelen.

Mw. Wind is tussen 1994 en 1997 vier jaar lang blootgesteld aan glyfosaat in pure vorm. Glyfosaat is een van de twee meest gebruikte gewasbeschermingsmiddelen in Nederland. Zij gebruikte het middel tijdens haar promotieonderzoek bij een vakgroep van de Radboud Universiteit Nijmegen. Tijdens dat onderzoek was ze zwanger van haar tweede kind en aan het eind van haar derde. Bij mw. Wind zelf werd op haar 52^e de diagnose Parkinson gesteld. De Parkinson Vereniging, waar mw. Wind als beleidsmedewerker het dossier pesticiden onder haar hoede heeft, heeft een eigen dossier aangelegd met wetenschappelijke informatie en nieuws. Daarnaast kreeg de Parkinson Vereniging na de uitzending van Zembla over de relatie tussen mancozeb en Parkinson, meer dan 60 persoonlijke verhalen binnen van mensen die hun Parkinson in verband brengen met blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen. Net als mw. Wind zelf.

Een van hen is Mw. Neefjes. Zij vertelt:

Ik was vanaf jonge leeftijd al op het land te vinden. Ik werkte elk jaar mee met tulpen koppen en bollen pellen in de schuur. Vervolgens heb ik bij de burens ook nog lelies gekopt, nu begrijp ik dat in juist de lelieteelt extra kwistig met bestrijdingsmiddelen wordt gewerkt.

Dit speelt allemaal hoofdzakelijk in de jaren 70. Je droeg geen handschoenen en over handen wassen werd ook niet gesproken. Op de fiets door de polder naar school reed je nietsvermoedend door de gifwolken waarmee de gewassen werden beschermd.

In 2015 werd bij mij Parkinson vastgesteld. Ik was toen 52 jaar. We zijn in feite gewoon vergiftigd. Ik ben daar heel boos en verdrietig om, ook al wist men toen (als tuinder) kennelijk niet beter.

Bij individuen zoals mw. Wind en mw. Neefjes kan nooit meer met 100% zekerheid worden vastgesteld dat blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen een rol speelde in hun Parkinson. Hoewel er op individueel niveau geen uitspraken gedaan kunnen worden, kunnen die relaties wel op groepsniveau gelegd worden. En dat is dan ook gedaan. Het wetenschappelijke dossier is helder. Blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen verhoogt de kans op Parkinson. Als je langdurig in grote hoeveelheden wordt blootgesteld is die hogere kans zelfs meer dan 50%. Je kunt je dat als volgt voorstellen. Voor elke twee boeren die toch wel Parkinson hadden gekregen of ze nu blootgesteld waren aan gewasbeschermingsmiddelen of niet, komt er 1 extra bij.

Onder de groep mensen die Parkinson hebben, blijken dat de mensen wiens Parkinson in verband wordt gebracht met blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen gemiddeld jonger Parkinson te hebben gekregen dan bij mensen bij wie gewasbeschermingsmiddelen niet de trigger waren.

Om de schadelijke effecten te onderzoeken van pesticiden die ook nu nog in NL worden gebruikt, bracht de Parkinson Vereniging de effecten van mancozeb en glyfosaat in beeld. Dit zijn de twee meest gebruikte pesticiden in NL.

Een van de meer dan 60 melders twijfelde of ze zich wel moest melden omdat er zoveel tijd tussen de blootstelling en de diagnose lag. De Parkinson Vereniging zegt: juist. Bij alle melders lag een eerste blootstelling in de jeugd – een gevoelige periode in de ontwikkeling - en de uiteindelijke diagnose in de late volwassenheid. Parkinson ontwikkelt zich in de loop van decennia na het optreden van een of meerdere triggers. Een trigger alleen is niet voldoende om Parkinson te krijgen. Het is een complex samenspel van genetische, epigenetische en omgevingsfactoren. Om de tijd tussen trigger en diagnose te illustreren gebruiken we een aantal deuren die staan voor de keuzen die mensen in hun leven maken en die – zonder dat ze dat weten – hun kans op het krijgen van Parkinson beïnvloeden.

Hier zien we hoe mw. Wind op haar 15^e bollen gaat pellen en zonder dat ze het weet verhoogt ze haar kans op Parkinson. Er kleuren in de toekomst een aantal deuren rood. Als ze vervolgens op haar 32^e met glyfosaat werkt, kleuren er in haar toekomst weer wat meer deuren rood. Tot ze op haar 52^e te horen krijgt dat ze Parkinson heeft. Wat we zeker weten is dat er meer deuren rood kleuren bij mensen die blootgesteld geweest zijn aan pesticiden. Een complicerende factor is dat er veel tijd kan zitten tussen de trigger en de uiteindelijke diagnose. De incubatietijd – de onzichtbare periode - is heel erg lang. De klachten nemen toe en toe tot een diagnose onvermijdelijk is. Op dat moment is er al 70% van de dopamine neuronen in de hersenen stuk.

Het is juist deze vertraging tussen trigger en uiteindelijke diagnose die de complexiteit aangeeft. Een complexiteit die niet voldoende wordt meegenomen in de manier waarop gewasbeschermingsmiddelen momenteel worden getest. Daar komen we dan bij het beantwoorden van de vraag van de GR. Zijn wij gerustgesteld na het omwonenden onderzoek? Ons antwoord is NEE. Er zijn bestrijdingsmiddelen gevonden in huisstof, de buitenlucht, de urine van omwonenden. Dat risicogrenzen voor onderzochte pesticiden niet zijn overschreden zegt niks over juist het risico op het ontstaan van vage klachten die de voorbode kunnen zijn van neurodegeneratieve ziekten zoals Parkinson. We weten nog nauwelijks iets over de effecten van gecombineerde en langdurige blootstelling, ook niet onder risicogrenzen. We houden onvoldoende rekening met de effecten op kwetsbare groepen zoals zwangere vrouwen, kinderen, dieren, planten en toekomstige generaties.

Daarom onderschrijft de Parkinson Vereniging de conclusie die het RIVM in het OBO rapport zelf trekt van harte:

“Het RIVM ondersteunt het streven naar een duurzame landbouw waarbij het gebruik van bestrijdingsmiddelen wordt beperkt”.

De Gezondheidsraad vraagt ook wat de Parkinson Vereniging vindt van de motie van het lid Dik-Faber. Natuurlijk zijn is zij daar blij mee. Heel blij zelfs. En een verbetering van de toelatingsbeoordeling juicht zij toe.

Maar we hebben haast. Veel haast.

Natuurlijk zijn we blij met de motie, maar laten we niet onderzoeken wat we al weten. De relatie tussen blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen en Parkinson is onomstotelijk gelegd. En we weten al dat zwangere vrouwen, kinderen en toekomstige generaties kwetsbaarder zijn. Wij hebben de plicht hen te beschermen.

Dus natuurlijk zijn we blij met de motie van het lid Dik-Faber. Maar vervolgonderzoek kost tijd en we hebben haast. Want terwijl we wachten op ..

- Wetenschappelijk onderzoek dat de effecten van pesticiden verder in kaart brengt
- Een overheid die op basis daarvan beslissingen neemt en/of vervolgonderzoek uitzet
- Nieuwe goedkeuringsprocedures vraagt voor pesticiden
- Bestaande pesticiden opnieuw beoordeelt,

gaat de blootstelling gewoon door.

Zoals u weet kan de blootstelling van vandaag tot Parkinson leiden bij mensen die zich daar pas over 20, 30, 40 jaar bewust van zullen zijn. Bij hen kleuren er nu al deuren rood zonder dat ze dat weten.

Mw. Wind stelt daarom een retorische vraag: Willen wij echt wachten tot wetenschappelijk onderzoek zekerheid brengt, of kunnen we het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen nu al aan banden leggen, sommige stoffen met onmiddellijke ingang verbieden en de overgang naar duurzame landbouw geen minuut uitstellen?

Want de Parkinson Vereniging wil niet wachten tot 2030. Waarom zouden we nu we weten dat we via de achterdeur aan de gezondheid van generaties na ons knagen.

Wij willen bewustwordingscampagnes voor boeren, tuinders, omwonenden en kwetsbare groepen. Het gaat niet langer om wachten op een uitspraak of er een relatie is tussen Parkinson en gewasbeschermingsmiddelen, het gaat om voorlichting dat die relatie er is.

Wij willen .. net als Parkinson neuroloog Bas Bloem een pandemie van Parkinson voorkomen. In maart komt zijn boek uit waarin hij onder andere voorschrijft dat we het gebruik van pesticiden aan banden leggen.

Zoals gezegd. Wij hebben haast.

Elk geval van Parkinson dat voorkomen had kunnen worden is er een te veel.

Mw. Wind dankt hartelijk voor de aandacht.

Vraag:

Heeft u ook informatie van mensen die niet hebben gewerkt met gewasbeschermingsmiddelen, maar in de omgeving van landbouwpercelen woonden en ziek zijn geworden?

Antwoord:

Bij een aantal van de 60 gevallen (zeker 25%) die zich hebben gemeld bij de Parkinson Vereniging ging het om omwonenden.

[De dia's van deze presentatie zijn te vinden in een filmpje op de website van de Parkinson Vereniging: <https://www.parkinson-vereniging.nl/pesticiden> en dan Hoorzitting Gezondheidsraad].

HOORZITTING GEZONDHEIDSRAAD – COMMISSIE GEWASBESCHERMING & OMWONENDEN

Dinsdag 11 februari 2020

Bijdrage van LTO Nederland

“Lopen omwonenden van landbouwpercelen kans op gezondheidsschade door het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen?”

Over die vraag heeft de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu in 2011 de Gezondheidsraad om advies gevraagd. **Ook de land- en tuinbouw hecht belang aan dit advies.** Boeren en tuinders voelen zich verantwoordelijk voor een veilige leefomgeving; zij zelf en hun gezinnen maken hier ook deel van uit. Ze moeten er daarom op kunnen vertrouwen dat de middelen die zij gebruiken veilig zijn voor mens en milieu.

De **adviesaanvraag uit 2011** heeft geleid tot een adviesrapport in 2014. Sindsdien:

- zijn diverse onderzoeken uitgevoerd,
- is de wetgeving op gebied van gewasbescherming aangescherpt
- hebben telers flinke stappen gezet in verduurzaming.

We leven nu in **2020** en **opnieuw ligt de vraag voor** “in hoeverre blootstelling van omwonenden aan gewasbeschermingsmiddelen leidt tot gezondheidsrisico’s”. De zorgen van omwonenden die destijds aan de bel trokken zijn onverminderd groot. En betrokken boeren en tuinders hebben meer dan ooit het gevoel kop van jut te zijn in dit dossier.

In het adviseren over de toekomst is het volgens ons belangrijk lering te trekken uit kennis en ervaringen die we de afgelopen jaren hebben opgedaan. Dat is ook precies wat de huidige staatssecretaris vraagt. Hiervoor willen wij **vijf punten** meegeven.

1. We weten al veel.

Zoals gezegd is er de afgelopen jaren het nodige aan onderzoek gedaan op dit dossier. Denk aan het blootstellingsonderzoek, maar ook onderzoek in Europees verband en het Beleidsondersteunend Onderzoeksprogramma Beoordelingsmethoden en technieken.

Het is van belang dat we dit op waarde schatten en niet opnieuw het wiel willen uitvinden. Als voorbeeld: de algemene conclusie uit het blootstellingsonderzoek is:

“Er worden gewasbeschermingsmiddelen aangetroffen in de omgeving van landbouwpercelen, maar de gevonden hoeveelheden liggen ver beneden de veiligheidsmarges voor de toelating van middelen.”

Ter vergelijking: in het eerdere adviesrapport van de Gezondheidsraad staat dat vervolgonderzoek naar gezondheidseffecten zinvol kan zijn *“als de blootstellingsniveaus van één of meerdere gewasbeschermingsmiddelen in de buurt van of boven gezondheidkundige grenswaarden blijken te liggen.”*

Strikt genomen is die aanleiding er dus niet. Dat neemt niet weg dat het RIVM enkele kennishiaten constateert waarvan het goed is dat ze nader bestudeerd worden, zoals de effecten van combinaties van middelen. Kijk daarbij wel naar wat er ook op EU niveau al gebeurt. Risicobeoordeling van stoffen is een Europese aangelegenheid en het meenemen van cumulatieve effecten heeft ook daar de aandacht.

In 2018 zijn de resultaten van een **verkennend gezondheidsonderzoek** onder omwonenden gepubliceerd. Algemeen beeld daaruit was dat

“Mensen die dichtbij landbouwpercelen wonen gemiddeld iets gezonder lijken te zijn dan personen die daar verder vandaan wonen.”

Voor specifieke gewassen en aandoeningen was onduidelijk of er een relatie bestaat of waren de resultaten tegenstrijdig. Deze situaties verdienen nadere aandacht.

Een relatie tussen het gezondheidsonderzoek en blootstellingsonderzoek is in de beeldvorming snel gelegd. We moeten ons echter realiseren dat het gezondheidsonderzoek **geen causaliteiten** met gewasbescherming of andere factoren legt. Als we dat wél willen kunnen moet het onderzoek daarop worden ingericht. Ofwel: de juiste onderzoeksopzet bij de juiste onderzoeksvraag.

In dit perspectief adresseren wij ook de discussie over beroepsziekten in relatie tot gewasbescherming. De betreffende uitzending van Zembla over een vermeende relatie tussen gewasbescherming en Parkinson, riep ook bij **boeren en tuinders** vragen en discussie op. Zij lopen het meeste risico; we stellen daarom voor om bij een eventueel onderzoek hiernaar dan ook te **beginnen bij deze doelgroep**.

2. Het belang van communicatie.

Samenvattend weten we nu veel meer dan in 2011. Dat is te danken aan meerdere onderzoeken die bij elkaar miljoenen euro's publiek geld hebben gekost – elke burger heeft hier dus aan meebetaald. Die onderzoeken hebben op zijn minst een deel van de vragen beantwoord, en hebben geen aanleiding gegeven om in te grijpen. Desondanks lijkt de bezorgdheid te zijn toegenomen.

Hoe is dat mogelijk?

Wij menen dat dit komt doordat te weinig aandacht is voor communicatie, zowel tijdens het onderzoek als bij publicatie van de resultaten. Om een paar voorbeelden te geven:

- Resultaten uit het blootstellingsonderzoek werden nog vóór officiële publicatie gepresenteerd én geïnterpreteerd in de media. Wetenschappelijke integriteit werd daarbij vertroebeld door persoonlijke opvattingen.
- Niet direct betrokken belanghebbenden zoals gemeenten en regionale beleidsmakers worstelen met de vertaalslag naar de praktijk: “wat betekent dit nu voor ons?”. Zij kloppen daarvoor óók bij ons aan, terwijl dat natuurlijk niet de verantwoordelijkheid van de sector is.
- Deelnemers aan onderzoeken ontvangen meetresultaten zonder nadere duiding. Telers worden geconfronteerd met cijfers die zij zelf niet kenden. Dat leidt tot onderlinge spanningen, nog los van de mogelijke consequenties als dergelijke cijfers op social media een eigen leven gaan leiden.

Wij zijn van mening dat het uitvoeren en publiceren van onderzoek zonder goede communicatiestrategie niet bijdraagt aan vertrouwen, maar leidt tot nog meer zorgen en polarisatie. Dat zou niet moeten. Eenduidige communicatie en interpretatie verdienen dan ook expliciet aandacht, ongeacht of er een vervolgonderzoek komt.

3. De land- en tuinbouw staat niet stil.

De land- en tuinbouw werkt hard aan **verduurzaming**. Omdat de maatschappij het vraagt, maar ook omdat ze dat zelf belangrijk vindt. Kijk bijvoorbeeld naar de brede LTO Ambitie Plantgezondheid 2030, de sectorale plannen zoals Vitale Teelt (bloembollen) en het Actieplan Plantgezondheid (akkerbouw), en de acties die daaruit voortkomen. Alleen al via het Topsectoren onderzoek investeren overheid en

bedrijfsleven samen jaarlijks miljoenen in onderzoek naar de ontwikkeling van weerbare teeltsystemen.

Ook op gebied van **emissiebeperking** zijn de afgelopen jaren forse stappen gezet. Waar in het eerdere verkennend gezondheidsonderzoek nog 50% driftreductie langs slootkanten verplicht was, is de wettelijke norm nu 75% volvelds driftreductie. Voor veel gewasbeschermingsmiddelen schrijft het gebruiksvoorschrift nog hogere percentages voor. De opkomst van precisietechnologie gaat hier een verdere impuls aan geven en maakt bovendien niet-chemische alternatieven meer perspectiefvol.

In het adviesrapport uit 2014 werd **naleving** aangemerkt als mogelijke risicofactor. Uit jaarlijkse monitoring van de NVWA blijkt dat de naleving van gewasbeschermingsvoorschriften de afgelopen jaren is verbeterd.

Zo is in de bloembollensector het nalevingspercentage toegenomen van 55% in 2014 tot 89% in 2018.

Desalniettemin blijft naleving voor de sector een aandachtspunt. Mede daarom heeft kennisinstituut Stigas het project “Bescherm bewust” opgestart, met onder meer aandacht voor communicatie, bewustwording en informatieontsluiting voor telers. Alle plantaardige sectoren zijn hierbij betrokken. Verder wordt “veilig gebruik van gewasbeschermingsmiddelen” de komende jaren een standaard onderwerp in verlengingsbijeenkomsten in het kader van de spuitlicentie.

4. Telers vragen handelingsperspectief.

Telers, boeren, kwekers voelen zich **verantwoordelijk** voor hun omgeving. Als ondernemer staan zij voortdurend in interactie met de mensen om hen heen. Zij maken deel uit van de omgeving, zijn zelf omwonende, en komen omwonenden tegen als ze ‘bij de slager staan’. Als er daadwerkelijk sprake is van gezondheidsrisico willen zij daar naar handelen.

Nu al treffen veel telers **voorzorgsmaatregelen** om overlast zoveel mogelijk te voorkomen. Denk aan het niet spuiten bij wind, niet overdag spuiten in de buurt van schoolpleinen of langs veel gebruikte fietsroutes, of het informeren van omwonenden met flyers of app-berichten. In sommige gemeenten zijn hier zelfs in convenanten afspraken over gemaakt tussen partijen.

Als er verdergaande maatregelen nodig zijn om de gezondheid van omwonenden te borgen, dan zijn telers daartoe bereid. Voorwaarde is wel dat **nut en noodzaak** onderbouwd is. Emotie alleen is een slechte raadgever. We zien nu bijvoorbeeld veel discussie over het verplicht stellen van bredere teeltvrije zones. Een dergelijke maatregel heeft een forse impact op het inkomen van de ondernemer terwijl niet bewezen is dat bredere teeltvrije zones bijdragen aan de volksgezondheid. Sterker nog, volgens het RIVM leiden bredere teeltvrije zones niet tot minder blootstelling omdat hieraan andere verspreidingsroutes ten grondslag liggen.

Boeren en tuinders gebruiken gewasbeschermingsmiddelen niet voor hun lol. Als het minder kan, of met milieuvriendelijke middelen, dan doen ze dat graag. Helaas komen **alternatieven** tot nu toe maar mondjesmaat beschikbaar. De Europese Rekenkamer heeft onlangs rapport opgeleverd over hoe landen omgaan met Gewasbescherming. Ook hierin wordt benadrukt dat de druk op middelen alléén niet helpt als de overheid geen alternatieven biedt. In de periferie van de discussie over gewasbescherming en omwonenden zou hier meer aandacht voor moeten zijn.

5. Erkenning van rollen en verantwoordelijkheden.

Tot slot: we hebben in Nederland een **systeem** ingericht om de veiligheid van gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te waarborgen. Dat systeem bestaat bij de gratie van een onafhankelijke, deskundige autoriteit. In Nederland is dit het Ctgb, dat internationaal hoog wetenschappelijk aanzien heeft. De risicobeoordeling van stoffen en middelen vindt plaats conform Europese standaarden en richtsnoeren. Die **geharmoniseerde aanpak is belangrijk**, zowel vanuit oogpunt van doelmatigheid als ten behoeve van een gelijk speelveld voor telers in Europa.

Wij zijn er voorstander van dat nieuwe inzichten, waar van toepassing, worden geïntegreerd in de beoordelingssystematiek. Als het beter kan moeten we dat niet nalaten. Waar we voor moeten waken is dat hiermee de integriteit van het systeem an sich in twijfel wordt getrokken, en dat partijen op elkaars stoel gaan zitten.

Nieuwe kennis en inzichten moeten ertoe leiden dat **elke partij zijn rol maximaal kan vervullen**: de nationale overheid bepaalt het beleid, het Ctgb gaat over de toelating van individuele gewasbeschermingsmiddelen, en het RIVM bewaakt de volksgezondheid.

Ondermijning van dit systeem zet *juist* de veiligheid van onze inwoners en landbouwproducten op het spel. De ultieme toets die wij de gezondheidsraad dan ook willen meegeven in het vervullen van haar opdracht is:

“gaat dit advies alle betrokken partijen helpen om hun verantwoordelijkheid nog beter in te vullen?”

Samengevat geven wij de volgende overwegingen mee:

- 1. Sluit aan bij wat we al weten, voorkom dat we in herhaling vallen;**
- 2. Erken het belang van risicocommunicatie;**
- 3. Neem ontwikkelingen in de land- en tuinbouw mee;**
- 4. Geef telers handelingsperspectief;**
- 5. Respecteer en faciliteer ieders rol en verantwoordelijkheid.**

Relevante bronnen

(publicaties van de Gezondheidsraad, RIVM en Ctgb worden bekend verondersteld)

- Sectorale ambities en actieplannen, o.a.:
 - o LTO Nederland: <https://www.lto.nl/wp-content/uploads/2019/09/LTO-ambitieplantgezondheidBROCHURE-Digitaal.pdf>
 - o KAVB en partners: <https://vitaleteelt.nl/>
 - o Branche Organisatie Akkerbouw: https://bo-akkerbouw.nl/NL/diensten/Actieplan_Plantgezondheid
- Afspraken emissiereductie t/m 2030 – Pakket van Maatregelen emissiereductie gewasbescherming open teelten: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/04/16/pakket-van-maatregelen-emissiereductie-gewasbescherming-open-teelten>
- Rapport EU rekenkamer over implementatie van de Richtlijn voor duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_05/SR_Pesticides_NL.pdf en https://www.eca.europa.eu/Lists/News/NEWS2002_05/INSR_Pesticides_NL.pdf
- Trend normoverschrijdingen van gewasbeschermingsmiddelen in het oppervlaktewater: https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2019-gewasbeschermingsmiddelen-en-de-realisatie-ecologische-kwaliteit-van-oppervlaktewater-2018-3878_0.pdf
- Verantwoording uitspraak over blootstelling i.r.t. teeltvrije zones: <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/146170/Onderzoek-naar-effecten-van-gewasbeschermingsmiddelen-op-gezondheid-is-noodzakelijk>
- Verantwoording uitspraken over betere naleving: <https://www.nvwa.nl/documenten/plant/gewasbescherming/gewasbescherming/publicaties/resultaten-nalevingsmeting-bloembollenteelt-2018>
<https://www.nvwa.nl/documenten/plant/gewasbescherming/gewasbescherming/publicaties/rapport-gewasbescherming-2017>
- Vergroting arbeidsveiligheid: online documentatie nog niet beschikbaar. Referenten:
 - o Stigas project Bescherm Bewust (2020-2021): Peter Tamsma, Stigas
 - o Arbeidsveiligheid in spuitlicentie bijeenkomsten: Antoon de Groot, Bureau Erkenningen

Inspraak voor Gezondheidsraad 11 februari 2020 te Utrecht



door:

Vereniging Meten=Weten Westerveld

www.metenweten.com

Guido Nijland

Geachte leden van de Gezondheidsraad,

Meten=Weten is een vereniging met nu 350 leden, voornamelijk uit de gemeente Westerveld. Wij stellen ons ten doel de overheid te bewegen haar burgers te beschermen tegen de effecten van het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw. Wij doen dit door de overheden aan te spreken op hun verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor een veilige leefomgeving voor de inwoners, zoals vastgelegd in regels, besluiten en wetten.

We doen dit door vriendelijk en vastberaden aandacht te vragen voor deze problematiek. Dat ondersteunen we met de resultaten van metingen in onze leefomgeving (in bodem, gewassen en water). Dit doen wij omdat geen van de overheden het nodig vinden om zelf te meten of – als ze dit al doen - op veel te weinig plaatsen te meten. De redenen daarvoor zijn ons onduidelijk maar klaarblijkelijk geldt het motto als we het niet meten kunnen we het ook niet weten en hoeven we niets te doen.

Wat doen de overheden?

Er bestaan regels maar die beschermen de inwoners onvoldoende of worden in het geval van zorgen voor een veilige leefomgeving niet uitgevoerd. De Europese rekenkamer heeft onlangs zich zeer kritisch uitgelaten over het Nederlandse beleid in het rapport “Duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen; beperkte voortgang bij het meten en beperken van de risico’s”. Hierbij gaat het om de risico’s voor de menselijke gezondheid.

Wat verwachten wij van de overheden?

Een actief handelen om een veilige en gezonde leefomgeving te garanderen conform de wet en regelgeving zoals beschreven in art. 8 van het Europese Verdrag van de rechten van de Mens maar ook art. 2a van de Wet Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden. Dit zorgplichtartikel is glashelder.

Een ieder is verplicht op zorgvuldige wijze om te gaan met gewasbeschermingsmiddelen, biociden, de daarbij behorende werkzame stoffen of daarbij gebruikte toevoegingsstoffen, alsmede restanten daarvan of de aangebroken verpakkingen. Die zorgvuldigheid houdt in ieder geval in, dat een ieder, die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten gevaar ontstaat of kan ontstaan voor een mens, voor een dier of voor planten waarvan de instandhouding gewenst is, voor planten die aan anderen toebehoren, voor de bodem of voor het water, verplicht is dergelijk handelen achterwege te laten, tenzij zulks in redelijkheid niet van hem kan worden gevergd, dan wel onverwijld alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd teneinde voornoemd gevaar te voorkomen of de nadelige gevolgen daarvan te beperken en zoveel mogelijk ongedaan te maken.

Gezien de stroom van berichten over de gevaren en risico’s van individuele middelen en de combinatie van middelen in vaktijdschriften en in de pers is er alle reden om het (preventief) gebruik van gewasbeschermingsmiddelen/bestrijdingsmiddelen snel af te bouwen. Als minister Schouten in 2030 het gebruik van deze middelen tot een minimum beperkt wil hebben zullen nu

reeds flinke stappen in die richting gezet moeten worden anders is dat beleidsvoornemen slechts een loze belofte.

De sector moet maximaal inzetten op geïntegreerde bestrijding in plaats van op grootschalig preventief gebruik met grote overlast voor omwonenden en natuur.

Als de minister werkelijk streeft naar 0 kilo in 2030 dan zou nu een begin moeten worden gemaakt om de gemiddeld 8 kilo werkzame stof per hectare die dit jaar nog preventief op gewassen wordt gespoten in tien jaar af te bouwen. Zeker veelgebruikers zouden versneld moeten afbouwen.

Dat sommige, geen voedsel producerende, bedrijfstakken nu een veelvoud daarvan aan middelen gebruiken lijkt ons geen reden om daarvoor een uitzondering te maken. In tegendeel zelfs: doordat dit wisselende teelten zijn wordt de overmaat aan middelen opgenomen in vervolgteelten waarvan de producten wel in de voedselketen komen.

Het OBO, Onderzoek Bestrijdingsmiddelen en Omwonenden van het RIVM, heeft voor het eerst duidelijk aangetoond dat bestrijdingsmiddelen zich veel verder verspreiden bij gebruik en dat dit ook veel langer doorgaat. Het advies van de gezondheidsraad om ramen en deuren te sluiten de levende have en de was binnen te halen en even af te wachten snijdt totaal geen hout.

De periode dat het buiten niet veilig is, bedraagt – conform het OBO - al meer dan een week. Maar dat was onder ideale omstandigheden, te weten weinig wind en aanwending conform alle voorschriften. Voor die week om is komt de spuitcombinatie alweer langs. Conform uw advies kunnen de omwonenden de hele zomer niet hun huis uit en is een tuin volkomen onbruikbaar. Dit maakt delen van het platteland onleefbaar!!

Het OBO heeft ook laten zien dat veel insecticiden al bij lage temperaturen damp blijven vormen die zich ver in de omgeving verspreid. Van uit het voorzorgprincipe zouden deze middelen al helemaal niet gebruikt mogen worden op ons druk bevolkte platte land.

Wij kunnen U veel verhalen doen van schrijnende gevallen maar om privacy overwegingen is dat niet mogelijk. Globaal komen deze verhalen neer op:

- Twee sterfgevallen waarbij de relatie met het gebruik van bestrijdingsmiddelen mogelijk is.
- Meerdere aanwonenden met COPD en/of ernstige ademhalingsklachten die bij iedere volgende bespuiting verergeren. Aantasting van de stembanden waardoor hun beroep niet meer kan worden uitgeoefend.
- Meerdere problemen met op normale wijze zwanger worden van mensen en landbouwhuisdieren.
- Veel klachten over stank en niet meer op normale wijze de eigen tuin kunnen gebruiken.
- Zeer veel lichtere klachten van misselijkheid of erger omdat de spuitnevel over de openbare weg trok.
- Veel twijfel of de zelf geteelde biologische groente nog wel veilig genuttigd kan worden
- Psychologische klachten door het zich niet meer veilig voelen in eigen tuin en huis.
- Het naast biologisch werkende collega-agrariërs starten van intensieve teelten waardoor het feitelijk niet meer mogelijk is de biologische kwaliteit te garanderen.

Als we dan de deskundigen raadplegen en de vakliteratuur er op naslaan komen wij veel zeer verontrustende berichten tegen.

- In veel landen is Parkinson een erkende beroepsziekte voor agrariërs. Parkinson is een wat aantal patiënten betreft exploderende ziekte zowel in China als in ons land. Volgens prof. Bas Bloem en zijn collega Teus van Laar is dit zeer sterk gerelateerd aan het gebruik van bestrijdingsmiddelen. (1)
- SDHI, Een groep van fungiciden waarvan de meeste recent zijn toegelaten. Deze veroorzaken een aandoening van de mitochondriën welke ook de mens aantast. In een Frans

artikel, met 450 adhesiebetuigingen van wetenschappers uit de hele wereld (ook Nederland) wordt gewaarschuwd voor de gevolgen van het gebruik van SDHI's.

- Problemen met zwanger/ drachtig worden en ontwikkelingsstoornissen bij foetussen en zeer jonge kinderen. (2) prof Lucas Reijnders meldt al dat dit veel voorkomt bij tuinders en bollentelers.
- Aspergillus is door veelvuldig gebruik van azolen als bestrijdingsmiddel hier resistent tegen geworden. Hierdoor kunnen longzieken die besmet worden met deze schimmel niet meer behandeld worden met geneesmiddelen op basis van azolen (3)

Middelen worden vrijwel altijd toegepast in combinatie. Daarnaast worden per seizoen tientallen middelen gebruikt die allen inwerken op de gezondheid van mens, dier en plant. Bij een grondmonster van een akker vonden we zelfs 51 stoffen bij analyse. Het wordt steeds duidelijker dat deze cocktail een versterkt negatief effect heeft op de gezondheid. Prof Henk Siepel (4) van de Radboud Universiteit schreef ons: *"De beoordeling van telkens één middel doet geen recht aan de wetenschap dat inmiddels de meeste bodems een tamelijk giftige cocktail bevatten. Het is goed om hier de aandacht op te vestigen. Ook ik weet op dit moment niet hoe ik een dergelijke cocktail moet beoordelen, welke stoffen hebben een additieve werking (je kunt de effecten bij elkaar optellen) en welke stoffen hebben een zelfs elkaar versterkende werking (de combinatie is dan giftiger dan de middelen afzonderlijk; uit de geneeskunde weten we dat dit op kan treden, bv. het toedienen van 2-3 verschillende geneesmiddelen bij kanker)."*

Van deze cumulatie toxicologie is weinig bekend maar wij vrezen het ergste.

Hier zou onderzoek naar gedaan worden zodra daar een methode voor was gevonden. Gezien de vele jaren die sindsdien verstreken zijn kunnen wij ons niet aan de indruk onttrekken dat er niet gezocht is en dat de huidige toestand vooral door de producenten van bestrijdingsmiddelen zeer gewaardeerd wordt.

Volgens ons zou er geen enkel middel gebruikt mogen worden dat niet veilig bevonden is ten aanzien van deze combinatie effecten. Een duidelijk geval van toepassing van het voorzorgprincipe: bij twijfel niet toestaan. Dit geldt zowel voor humane effecten, effecten op dieren en planten en effecten op ongeborenen en heel jonge kinderen.

Zelfs het Ctgb gaf in een gesprek met ons toe dat ze op dit gebied te kort schieten.

Wat het Ctgb onderzoekt is de beïnvloeding door voedsel. Andere wegen, inname via de huid en de longen blijven volledig buiten zicht. En dan wel stellig beweren dat alles veilig is.

Uit onze metingen blijkt dat de bestrijdingsmiddelen tot ver in de natuurgebieden in de vegetatie daar aantoonbaar zijn. Voor Natura-2000 gebieden geldt dat daar geen bestrijdingsmiddelen horen te zijn! Het gebruik van bestrijdingsmiddelen is feitelijk tot zo ver uit de grens van het gebied verboden tot waar redelijkerwijs kan worden aangenomen dat er geen invloed is op het natuurgebied maar dit verbod wordt niet nageleefd.

Hier geldt dat de bufferzone buiten het gebied ligt en dat de potentiële gebruiker van de middelen middels een passende beoordeling moet aantonen dat er geen invloed is te verwachten op het natuurgebied (uitspraak van het Europese Hof, 7 november 2018, en daarna de Raad van State, 20 mei 2019). Bij navraag schatte het Ctgb dat deze afstand minimaal meer dan 250 meter zal moeten bedragen.

Dit betekent dat volgens de bestaande regelgeving de natuur kan rekenen op een spuitvrije zone van meer dan 250 meter en de burger het moet doen met 0 meter. Dit lijkt ons niet aanvaardbaar.

Wij vragen dan ook een spuitvrije zone van minimaal 250 meter vanaf de grens van particuliere tuinen. Daarnaast een spuitvrije zone van 500 meter uit voorzorg voor gevoelige objecten waar veel kinderen buiten verblijven zoals scholen, speelplaatsen en recreatie terreinen

Bij onderzoek blijkt steeds weer dat de middelen meer nevenwerkingen en langer durende effecten op de gezondheid en de natuur hebben dan bij het onderzoek door de fabrikanten kan worden aangetoond als gevolg van de zeer beperkte opzet en korte looptijd van dat onderzoek.

Daarom is uitgebreider en langduriger onderzoek nodig dat volledig openbaar wordt gemaakt. Hierdoor wordt het onmogelijk dat onwelgevallige uitkomsten ongepubliceerd in een la blijven liggen.

Het is toch te gek dat in de praktijk steeds weer ontdekt moet worden dat een middel na vele jaren toch veel giftiger/gevaarlijker blijkt te zijn dan ons was voorgehouden en daarna – zoveel jaar te laat – alsnog verboden wordt (5)

Bijlagen:

Algemeen

- Ons eerste rapport over de metingen van 2018.
https://static.wixstatic.com/ugd/13b638_5d7681d9dffa4817a3646e66e025ad82.pdf
- https://www.wecf.eu/nederland/nieuws/2018/bestrijdingsmiddelen_Drenthe_Symposium.php
- <https://www.msn.com/nl-nl/nieuws/buitenland/rekenkamer-risicos-pesticiden-nauwelijks-verminderd-in-eu>
- <https://www.trouw.nl/duurzaamheid-natuur/het-mag-veel-minder-met-de-gifspuit~be834576/>
- <https://www.trouw.nl/duurzaamheid-natuur/nederland-schiet-tekort-in-aanpak-van-pesticidegebruik~b65b23e4/>
- <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/rekenkamer-risicos-bestrijdingsmiddelen-nauwelijks-verminderd-in-eu>
- Provincies pleiten voor een beter toelatingsbeleid voor gewasbeschermingsmiddelen H₂O <https://www.h2owaternetwerk.nl/h2o-actueel/provincies-pleiten-voor-een-beter-toelatingsbeleid-voor-gewasbeschermingsmiddelen>
- <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/medewerkers-onbeschermd-blootgesteld-aan-landbouwgif>
- <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/152376/Waterschappen-gaan-streng-controleren-op-bestrijdingsmiddelen>
- <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/10/04/fipronil-oorzaak-massale-bijensterfte-in-brabant-a3975630>
- <https://www.greenpeace.org/nl/natuur/14074/overwinning-voor-transparantie-bestrijdingsmiddelen/>

noten

- (1)<https://www.nporadio1.nl/de-nieuws-bv/onderwerpen/527876-wordt-de-ziekte-van-parkinson-een-pandemie>
- <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/09/27/parkinson-als-beroepsziekte-a3974860>
- <https://www.akkerwijzer.nl/artikel/219480-fnv-wil-groot-onderzoek-naar-relatie-pesticiden-en-ziekte-van-parkinson/>
- (2)Hoge blootstelling pesticide geeft geboortefwijkingen, Wim Köhler, NRC, 30 augustus 2017
- https://www.wecf.eu/nederland/nieuws/2018/bestrijdingsmiddelen_Drenthe_Symposium.php

- (3)<https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2019/11/07/resistentie-leidt-tot-hernieuwd-beoordelen-azolenmiddelen>
- DGA/19209421, Brief minister Schouten van 24 oktober 2019 over Azolen aan de tweede kamer.
- (4)<https://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2428976/Bestaat-zombiegrond-echt-Groot-onderzoek-naar-het-boerenland>
- (5)<https://www.trouw.nl/duurzaamheid-natuur/het-mag-veel-minder-met-de-gifspuit~be834576/>

SDHI

- <https://nousvoulonsdescoquelicots.org/2019/12/10/lances-senfonce-dans-le-deni-sur-les-sdhi/>
- <http://www.leparisien.fr/environnement/les-sdhi-ces-pesticides-qui-inquietent-les-scientifiques-06-09-2019-8147286.php>
- <https://fr.wikipedia.org/wiki/SDHI>
- <http://www.cnrs.fr/fr/les-fongicides-sdhi-sont-toxiques-pour-les-cellules-humaines>
- PLOS ONE Evolutionarily conserved susceptibility of the mitochondrial respiratory chain to SDHI pesticides and its consequence on the impact of SDHIs on human cultured cells

Paule Bénit, Agathe Kahn, Dominique Chretien, Sylvie Bortoli, Laurence Huc, Manuel Schiff, Anne-Paule Gimenez-Roqueplo, Judith Favier, Pierre Gressens, Malgorzata Rak, Pierre Rustin
Published: November 7, 2019

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0224132>

Abstract

Succinate dehydrogenase (SDH) inhibitors (SDHIs) are used worldwide to limit the proliferation of molds on plants and plant products. However, as SDH, also known as respiratory chain (RC) complex II, is a universal component of mitochondria from living organisms, highly conserved through evolution, the specificity of these inhibitors toward fungi warrants investigation. We first establish that the human, honeybee, earthworm and fungal SDHs are all sensitive to the eight SDHIs tested, albeit with varying IC 50 values, generally in the micromolar range. In addition to SDH, we observed that five of the SDHIs, mostly from the latest generation, inhibit the activity of RC complex III. Finally, we show that the provision of glucose ad libitum in the cell culture medium, while simultaneously providing sufficient ATP and reducing power for antioxidant enzymes through glycolysis, allows the growth of RC-deficient cells, fully masking the deleterious effect of SDHIs. As a result, when glutamine is the major carbon source, the presence of SDHIs leads to time-dependent cell death. This process is significantly accelerated in fibroblasts derived from patients with neurological or neurodegenerative diseases due to RC impairment (encephalopathy originating from a partial SDH defect) and/or hypersensitivity to oxidative insults (Friedreich ataxia, familial Alzheimer's disease).

- <https://www.partijvoordedieren.nl/vragen/vragen-wassenberg-over-de-schadelijke-effecten-van-sdhi-pesticiden-op-planten-dieren-en-mensen>



Verslag hoorzitting

Verslag van de hoorzitting van de commissie Gewasbescherming, gehouden op dinsdag 11 februari 2020 te Jaarbeurs Meetup, Utrecht.

Stichting Bollenboos, mw. R. Fournell

Mevrouw Fournell spreekt namens de stichting Bollenboos, inmiddels voor de derde keer bij een hoorzitting van de Gezondheidsraad. Naast haar activiteiten voor de Stichting is zij werkzaam in erfgoed business, archeologie en landschap. Mw. Fournell zal vanuit het perspectief van omwonende van bespoten akkers spreken en aangeven hoe omwonenden voorbijrijdende spuittrekkers ervaren waarmee velden chemisch worden besmet. Stichting Bollenboos bestaat al meer dan 20 jaar. Het initiatief is begonnen vanuit de opkomende bollenteelt in zuidwest Drenthe. In eerste instantie ging de aandacht van de Stichting vooral uit naar de landschappelijke gevolgen van de bollenteelt. Die waren niet mals; de akkers op cultuurhistorisch waardevolle essen werden stuk gereden. Al vrij snel verlegde de aandacht zich ook naar het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de bollenteelt, een nieuwe opkomende teelt. In de bollenteelt worden naar verhouding veel bestrijdingsmiddelen gespoten. De zorgen gingen vooral uit naar de ongeboren en kleine kinderen. De vraag kwam ook persoonlijk op bij mw. Fournell toen zij zwanger was en de spuittrekker heel erg vaak langs kwam. Ze vroeg zich af of die middelen wel goed waren voor de foetus in haar zwangere buik. Gek genoeg is die vraag nog steeds niet weggenomen, niet door wetenschappelijk onderzoek en niet door ingrijpen van de politiek vanuit de zorgplicht van de overheid. Mw. Fournell vraagt zich af hoe dat toch kan.

Er is het blootstellingsonderzoek geweest en iedereen die hier zit kan de inhoud waarschijnlijk wel spellen. Het onderzoek is tot stand gekomen naar aanleiding van het advies van de Gezondheidsraad in 2014. De Gezondheidsraad oordeelde in 2014 op basis van literatuuronderzoek dat de zorg van Stichting Bollenboos, namelijk hoe worden wij blootgesteld aan pesticiden in onze leefomgeving en wat doet dat met omwonenden, gegrond is. Een deel van de vragen die de Stichting destijds had is beantwoord door het onderzoek. Het klinkt nu heel idioot, maar eerst moest worden aangetoond dat je, levende langs een akker, wordt blootgesteld aan chemische bestrijdingsmiddelen. Het idee dat omwonenden hadden op basis van visuele waarnemingen werd vaak weggewuifd vooral door allerlei overheden. Maar die vraag is nu beantwoord, er is namelijk blootstelling. Daarmee is nog niet beantwoord of er een risico is.

Lopende het blootstellingsonderzoek heeft minister Schippers ook een Gezondheidsverkenning laten uitvoeren, eigenlijk tegen het advies van de Gezondheidsraad in. De Gezondheidsraad heeft destijds gezegd dat er eerst blootstelling moest worden vastgesteld en onderzocht moet worden hoe die blootstelling tot stand komt. Daarna kan worden gekeken wat voor risico's dat met zich meebrengt. Dat vonden wij toen een goed idee want dat klinkt heel logisch. En dan begin je niet meteen met gehakketak over normen en of die wel of niet kloppen. De Gezondheidsverkenning heeft voor het gevoel van mw. Fournell het effect van het blootstellingsonderzoek op een niet goede manier doorkruist. Dat kwam omdat de Gezondheidsverkenning werkte met gegevens waarmee cognitieve effecten niet of nauwelijks zijn vast te stellen. Over die cognitieve effecten heeft de minister de Gezondheidsraad nu haar advies gevraagd, met name voor ongeboren kinderen. In de loop van 2019 is mw. Fournell duidelijk geworden dat de normen zoals die nu bestaan voor ongeboren en jonge kinderen niet

helemaal correct zijn. Dat komt omdat dit een bevolkingsgroep is die nog geen vast voedsel tot zich neemt, zodat je niet zoveel hebt aan de normen voor voedselinname. Mw. Fournell vindt het erg zorgwekkend dat juist de mogelijke risico's voor deze kwetsbare en kostbare groep niet in beeld zijn.

De Stichting is blij dat de minister nu het oordeel van de Gezondheidsraad heeft gevraagd over de risico's die kinderen lopen. Gezien de aard van het blootstellingsonderzoek kan de Gezondheidsraad nu de relevante blootstellingsroutes (lucht en huisstof) meenemen in zijn advies. Destijds heeft de Gezondheidsraad handelingsperspectieven voor omwonenden geformuleerd. Hij heeft toen gezegd dat omwonenden ramen en deuren moeten sluiten om te voorkomen dat pesticiden het huis binnendringen. Dat deden omwonenden allemaal al en het klinkt heel aannemelijk. Want als de buitenwereld onveilig is dan ga je je huis in, doe je desnoods ramen en deuren dicht. Je huis is je eigen bubbel en daar ben je de baas over wat er zich afspeelt. Jammer genoeg bleek uit het blootstellingsonderzoek dat de blootstelling aan pesticiden ook in huis plaatsvindt en dat de blootstelling op geen enkele manier meeviel. Dus als de spuittrekker nu langskomt heb je dat handelingsperspectief niet meer. Je kan niets meer doen om de blootstelling van jezelf en je kinderen tegen te gaan. Het gif zit in de luier en dat gebeurt alleen al omdat je kind over de woonkamervloer kruipt. Want het moet wel in dat gekke en ongrijpbare huisstof zitten waar we nu nog niet genoeg van weten, maar wat een goed medium voor pesticiden lijkt te zijn. Als je je dat realiseert verliest het veilige huis toch wel een beetje zijn onschuld. Er zijn natuurlijk kinderen die in veel ergere omstandigheden groot worden dan in een langs een bollenakker. Toch is het moeilijk verteerbaar dat het feit dat je een bepaalde plek hebt gekozen om te wonen met je gezin ertoe kan leiden dat je je kinderen mogelijkwijs aan gezondheidsrisico's blootstelt.

Aan de Gezondheidsraad is de vraag gesteld of de gezondheidsrisico's verder moeten worden onderzocht. De Stichting is heel erg blij dat deze vraag gesteld is. Het lijkt hen een onvermijdelijke vraag gezien de uitkomsten van het blootstellingsonderzoek. In het hele proces van het blootstellingsonderzoek is Bollenboos net als andere stakeholders nauw betrokken geweest. Van de totstandkoming van de onderzoeksvraag tot het definiëren van mogelijke blootstellingsroutes. Er is goed geluisterd naar hoe omwonenden in huis, tuin en omgeving leven en hoe zij mogelijk kunnen worden bespoten en besprenkeld met bestrijdingsmiddelen. Dat heeft de Stichting enorm gewaardeerd. Mw. Fournell heeft geen achtergrond in de toxicologie of milieukunde. Toch is elke keer is goed begrijpelijk gemaakt hoe het onderzoek tot stand kwam, hoe het verliep en hoe de resultaten geïnterpreteerd zouden moeten worden. Bij de interpretatie van de resultaten werd er steeds op gehamerd dat het niet om de risico's ging maar om de blootstelling. Over de risico's kan je helemaal niks zeggen want de blootstelling via de leefomgeving is wezenlijk anders dan via voedselinname. Voor blootstelling via de leefomgeving waren nog geen gevalideerde normen, dat was helder. De Stichting was enorm verbaasd dat toen het blootstellingsonderzoek publiek bekend werd er in de presentatie van de onderzoeksresultaten werd gesproken van normen. Ook in de brief die de Gezondheidsraad nu van de minister heeft gekregen wordt weer gezegd dat er geen normen zijn overschreden. Het is voor de Stichting echt onbegrijpelijk hoe dat heeft kunnen gebeuren. De manier waarop naar de buitenwereld en de opdracht gevende ministeries werd gecommuniceerd over het blootstellingsonderzoek is met de klankbordgroep zo niet overlegd. In de klankbordgroep is nooit gesproken over normen of risico's. Toch begon bijna ieder bericht in de pers met: 'er is geen norm overschreden'. Dat was totaal niet in lijn met hoe het hele proces rondom het blootstellingsonderzoek is verlopen.

Mw. Fournell hoopt dat de Gezondheidsraad met een frisse blik naar de resultaten uit dat onderzoek gaat kijken. Dat de Gezondheidsraad er niet vanuit gaat dat er normen bestaan voor de blootstelling via de leefomgeving, die ook nog een keer niet overschreden zouden worden. Als het goed is gaat de Gezondheidsraad die vraag juist beantwoorden. Dat de beantwoording van die vraag heel erg nodig is bewijst nog steeds, en onverminderd, onze dagelijkse praktijk. Stichting Bollenboos komt uit een gebied waar de bollenteelt een relatieve nieuwkomer is en waar omwonenden maar niet willen wennen aan het relatief overvloedige gifgebruik. Dat maakt de tolerantie voor bestrijdingsmiddelen in alle teelten behoorlijk laag. Minister Schouten en een aantal provincies hebben een onderzoek laten uitvoeren naar de sociale gevolgen van deze problematiek. Dat heeft geleid tot een rapport met de titel Uitgesproken. Er is zoveel gecommuniceerd tussen de verschillende groepen op een manier waarop het leek dat het een soort belangengroepen waren, of groepen die burenruzie hadden. Dat is met hele uitgesproken meningen gebeurd, en de verschillende groepen zijn inmiddels echt uitgesproken. De bestrijdingsmiddelen zijn een splijtzwam geworden op het platteland. Lokale overheden zijn te kwetsbaar en te bang om dat weer samen te kunnen brengen. Ruimtelijke ordening zou in theorie een heel goed instrument kunnen zijn om de blootstelling aan bestrijdingsmiddelen te mitigeren. De minister zegt in zijn brief, refererend aan een paradigmashift gepland in 2030, dat er tot 2030 heus nog wel blootstelling gaat plaatsvinden. Dat betekent wat ons betreft dat we daar iets mee moeten in het hier en nu. En omdat blijkt dat ruimtelijke ordening niet geregeld kan worden, als gevolg van begrijpelijke angst en onwil bij provinciale en lokale bestuurders, vindt de Stichting het extra belangrijk dat de normen voor de toelating van bestrijdingsmiddelen streng en accuraat zijn. Dat is de enige knop waar tot 2030 aan gedraaid kan worden. Mw. Fournell vraagt de Gezondheidsraad daarom om heel kritisch te kijken naar de normen die gehanteerd worden en naar de modellen voor blootstelling in de leefomgeving. Moet er niet meer rekening worden gehouden met blootstelling via ademhaling en huid, helemaal voor jonge kinderen die nog geen vast voedsel krijgen? Het gaat de Stichting er niet om dat er hele repressieve normen komen, omdat zij bestrijdingsmiddelen per definitie vervelend vindt. De Stichting wil graag dat er realistische normen zijn. En realistisch betekent dat er rekening wordt gehouden met het veelkoppige monster dat de blootstelling in de leefomgeving eigenlijk is. Zeker in een landelijk gebied worden kinderen via allerlei kanalen blootgesteld aan bestrijdingsmiddelen en ook echt het jaar rond. En dat is echt iets anders dan een appeltje dat je even goed kunt wassen voordat je het aan je kind geeft. Mw. Fournell begrijpt heel erg goed dat boeren, tuinders en loonwerkers hier bang en ongerust van worden, want een ingeperkt middelenpakket heeft gevolgen voor hun bedrijfsvoering. Dat raakt de professionals maar ook hun gezinnen. Als je een leven hebt gebouwd met een industrie die produceert voor de export ben je kwetsbaar. De Stichting ziet dat de boeren uit hun omgeving veel doen aan kalenderspuiten; boeren bewerken enorme arealen van producten die bedoeld zijn voor de export. Dat gaat van bloembollen tot pootaardappelen tot aardbeimoederplanten. De landen die hun producten afnemen bepalen de frequentie waarmee de spuitrekker bij ons langskomt. Dat kalenderspuiten zet de boel wel op scherp. De adaptieve, intelligente systemen die al dan niet met GPS heel precies alleen maar de planten besproeien die ziek zijn heeft mw. Fournell nog nooit in de buurt gezien. Het ziet ernaar uit dat de bewoners van zuidwest Drenthe, maar ook van andere grote delen van Nederland als exportland, de komende 10 jaar (tot 2030) nog besprenkeld gaan worden met van alles en nog wat. Daarom is het belangrijk dat de Gezondheidsraad naar de normen gaat kijken met een worst-case bril. Ruimtelijke ordening maakt het niet beter, het spuitregime van de boer maakt het niet beter. In ieder geval zijn dat niet de knoppen waaraan gedraaid kan worden. Op deze manier kijkt iedereen naar elkaar. De

normen-mensen zeggen: je moet naar de gemeente gaan en zorgen dat er ruimtelijke maatregelen genomen worden. De gemeente zegt: dit moet bij het rijk worden geregeld, sterker nog, in Europa want het gaat over toelatingsnormen. Als we in 2030 een paradigmashift willen hebben dan moeten we gaan bewegen en dat is niet wat mw. Fournell ziet op dit moment. Incidenteel en op prachtige hightech akkers bij de universiteitssteden in de buurt gaat het vast wel goed, maar niet op de es van Diever en Dwingeloo.

Bollenboos bestaat al een hele tijd. Ze is ontstaan in de gemeente Westerveld waar ook de gewaardeerde collega groep van Meten is Weten is opgekomen. Dat is niet voor niets want de confrontatie tussen verschillende waarden als natuur, wonen en intensieve landbouw is in deze regio erg sterk. De tegenstellingen worden groter naarmate steeds meer boeren stoppen. Hun huizen worden reguliere woningen en de arealen die door 1 boer worden bewerkt worden steeds groter. Dat gaat in een behoorlijk tempo. Dhr. Verhave en dhr. van Dalen zijn vanaf het eerste uur betrokken bij Bollenboos en mw. Fournell heeft sinds een jaar of vijftien deze gekke hobby. De Stichting heeft het thema helpen agenderen, maar in de praktijk is er nog niet veel veranderd. Mw. Fournell denkt dat de Stichting behoorlijk geduldig is geweest, en zij heeft altijd gewild dat de discussie feitelijk wordt gevoerd. De paradigmashift in 2030 is voor mw. Fournell te ver weg. Mw. Fournell heeft inmiddels uitgezaaide kanker en daardoor zal zij haar kinderen niet zien opgroeien. Zij wil haar levensverlengende behandelingen niet laten frustreren door blootstelling aan bestrijdingsmiddelen. De familie zal dus met pijn in het hart het huis waar dhr. Verhave is opgegroeid verlaten en zij vertrekken naar een streek waar de klei zo hard is dat er geen akkerbouw mogelijk is. Dat is het enige handelingsperspectief dat zij als omwonenden op dit moment hebben. Mw. Fournell bedankt voor de aandacht.

Vragen van de commissie en antwoorden door mw. Fournell en dhr. van Dalen:

Vraag: U zegt dat worst case en realistisch op 1 lijn ligt, maar gevoelsmatig ligt dat ver uit elkaar, hoe ziet u dat precies?

Antwoord: Als je het agendeert bij de ene overheidsinstantie dan is het idee dat de oplossing van ruimtelijk ordening moet komen, met het idee dat het ook al wel gebeurt. Mw. Fournell is bang dat het idee heerst bij overheidsinstanties en boeren dat er in de praktijk al wel veel rekening wordt gehouden met de blootstelling van omwonenden. Er is dus mogelijk een te rooskleurig beeld van hoe het leven op het platteland is en te weinig bewustzijn van de frequentie waarmee je zou kunnen worden blootgesteld aan bestrijdingsmiddelen. Op enig moment gaat de commissie werken met aannames, en als de aanname zou zijn dat er wel ergens een bos tussen staat, of de akker meestal niet zo dichtbij een schoolplein ligt, dan klopt dat niet. Het is allemaal wel aan de hand.

Vraag: Een realistisch blootstellingsscenario en een worst-case norm bijvoorbeeld?

Antwoord: Ja

Vraag: er is nu een blootstellingsonderzoek gedaan, we zouden ook een nieuw effect-onderzoek kunnen starten. Hoe kijken jullie daarnaar?

Antwoord: mw. Fournell denkt dat het wel moet. Wie A zegt moet ook B zeggen. Zij zou dit van harte toejuichen. Er kan dan worden gekeken naar aandoeningen die uit de eerdere literatuurstudie van de Gezondheidsraad naar voren kwamen. Het is wel ingewikkeld waar die informatie dan gevonden moet worden. Een huisarts weet helemaal niet of een kind leesblind is of neerslachtig en het staat niet in een dossier. Wat is de juiste bron van informatie, mensen

verhuizen, je weet niet of iemand blootgesteld is geweest etc. Dus het onderzoek is ingewikkeld, maar het moet wel gebeuren. Het moet echter niet zo zijn dat we daar weer op gaan wachten. Je kan de optelsom maken; de Gezondheidsraad heeft zorgen geuit over bepaalde aandoeningen die in verband kunnen worden gebracht met blootstelling aan bestrijdingsmiddelen én er is blootstelling aan bestrijdingsmiddelen. Dus dan moet je gaan handelen en kan je niet wachten tot 2030.

Vraag: Stel dat draaien aan de knop van de normen niet haalbaar is, aan welke knop zou dan draaien?

Antwoord: Het is niet het vakgebied van mw. Fournell, maar dan moet je redden wat er te redden is. Nationale normen hanteren is een optie. En de ene teelt is de andere niet. In de ene teelt worden veel meer middelen en combinaties van middelen gebruikt dan in de andere teelt. Misschien voor je voor bepaalde teelten aangepaste normen gaan kiezen. Als je het niet met regelgeving kan regelen moet het ergens anders op de route wat adaptiever en realistischer worden.

Dhr. van Dalen vult aan dat het belangrijk is om na te gaan hoeveel mensen welke klachten hebben en de internationale literatuur daarbij te betrekken. Omdat deze literatuur leidt tot enorme confrontaties bij mensen. Dhr. van Dalen heeft zelf 20-30 jaar tussen de landerijen gewoond en hij heeft kanker opgelopen. In de VS is vastgesteld dat dit absoluut een relatie heeft met bestrijdingsmiddelen. Kan de commissie die emotionele component, in termen persoonlijke ervaringen die mensen hebben, meenemen? Het is misschien niet zo wetenschappelijk maar het is wel goed om aandacht te hebben voor al die mensen die zelf het idee hebben dat ze er schade van hebben ondervonden. Ook mw. Fournell legt niet zelf het verband tussen haar ziekte en bestrijdingsmiddelen, maar het is wel een vraag die opkomt. Zij kan een nieuw huis kopen en verhuizen maar dat geldt niet voor iedereen en dat is niet eerlijk.

[voor de dia's van deze voordracht verwijzen wij u naar Stichting Bollenboos
<http://www.bollenboos.nl/>].



Verslag hoorzitting

Verslag van de hoorzitting van de Gezondheidsraad, gehouden op 11 februari 2020 te Jaarbeurs Meetup, Utrecht

Dhr. Ottenheim - Nefyto

Dhr. Ottenheim licht toe waar Nefyto voor staat. Nefyto is een Stichting waarin verschillende bedrijven zijn verenigd. Dit zijn de gewasbeschermingsmiddelenbedrijven die zowel chemische als biologische middelen op de markt brengen. Een groot bedrijf als bijvoorbeeld Bayer dat een groen, biologisch middel op de markt brengt, heeft direct veel marktpotentie en afzet. Bedrijven zijn niet alleen bezig met de chemie, maar steeds meer met producten die zijn afgeleid van de natuur. En uiteindelijk is het een zoektocht naar zo weinig mogelijk residu.

De visie van Nefyto 'Duurzaam en helder naar de toekomst' laat zien hoe de Stichting in het leven wil staan. Geïntegreerde gewasbescherming wordt vaak voorgesteld als: zo weinig mogelijk gewasbeschermingsmiddelen gebruiken. De gewasbeschermingsmiddelen moeten op de laatste plaats komen of het preventief gebruik zou eruit moeten. Vanuit het perspectief van Nefyto kan geïntegreerde gewasbescherming (in het Engels IPM - Integrated Pest Management) op die manier niet goed worden ingevuld. Nefyto ziet geïntegreerde gewasbescherming als het gebruik van alle technieken voor gewasbescherming die er zijn, met een bepaald doel voor ogen. Dat doel kan vermindering van milieubelasting of risico's voor omwonenden zijn. Met dat doel is het zeer goed mogelijk om gewasbeschermingsmiddelen preventief in te zetten. Dáár kan je milieuwinst, en risicowinst pakken omdat er vervolgens in de rest van de teelt niet of nauwelijks middelen nodig zijn. Dus niet het dogma van geen middelen of geen preventieve middelen inzetten, maar het doel om risico's verminderen het liefste voor omwonenden en milieu samen.

Dhr. Ottenheim zegt dat gewasbeschermingsmiddelen de best onderzochte stoffen zijn. Hij geeft daarbij aan dat het misschien een nogal boude stelling is voor een aantal mensen. Geneesmiddelen zijn natuurlijk ook heel goed onderzocht maar geneesmiddelen hebben toch een wat dun milieudossier. En juist het milieudossier is bij de bestrijdingsmiddelen goed vertegenwoordigd. Dhr. Ottenheim zegt dat de Nefyto-deelnemers natuurlijk geen gewasbeschermingsmiddelen op de markt willen brengen die gevaarlijk zijn. De verschillen tussen gevaar en risico worden niet altijd goed gemaakt. Gevaar slaat terug op de stof specifieke eigenschappen en het risico is het gevaar keer de blootstelling. In Nederland zijn we heel goed en stevig bezig om die blootstelling zo laag mogelijk te krijgen, maar er is nog altijd wel iets te verbeteren.

Nefyto-deelnemers zijn bezig met nieuwe stoffen, verbeterde toepassingen, technieken, digitalisering etc. En uiteindelijk, dat is als het ware van levensbelang, proberen zij die risico's naar beneden te krijgen. Wat Nefyto heel belangrijk vindt is dat in de toelatingsbeoordeling en het liefste in de hele gewasbeschermings-wereld, de wetenschap prevaleert. Dat de Europese Commissie mancozeb wil gaan verbieden is naar hun idee geen wetenschap, dat is politiek. Die politiek mag dat best vinden, maar Nefyto vindt dat de wetenschap voorop moet staan. Als de wetenschap zo ver is dan moeten er protocollen komen voor hoe een bepaald aspect in de toelating moet worden opgenomen. Dan kan daar onderzoek naar worden gedaan in het kader van de toelating van de middelen waarbij de wetenschappers voor een belangrijk deel aan zet zijn. Vanuit de kennis en expertise van de grote internationale moederbedrijven kan Nefyto daaraan bijdragen.

Nefyto wordt regelmatig geconfronteerd met de vraag of er nu daadwerkelijk een verbetering van het middelenpakket heeft plaatsgevonden. Een Amerikaans onderzoek onder een aantal grote gewassen laat zien dat in de afgelopen jaren (sinds de jaren '70) de afbreekbaarheid van middelen, de toepassingshoeveelheid en de toxiciteit is afgenomen (bron: Fernandez-Cornejo

et al, 2014, Figuur 8). De toxiciteit is niet de humane toxiciteit, maar betreft de waternormen welke iets aangeven over de giftigheid in het water. De Gezondheidsraad-studie bevat ook een kleine passage dat er wel degelijk minder risico's zijn met de moderne hedendaagse middelen. De Amerikaanse studie is daar een bevestiging van.

Dhr. Ottenheim brengt een ander aspect op namelijk dat dit niet alleen gaat over wetenschap en daadwerkelijke risico's. Het gaat in belangrijke mate over gevoel en perceptie. In de nasleep van het vorige Gezondheidsraad-advies heeft de commissievoorzitter dhr. Woudenberg dit ook aan de orde gesteld. Dhr. Ottenheim vraagt de Gezondheidsraad om voor dit soort aspecten opnieuw aandacht te hebben. Nefyto-deelnemers zijn er niet sterk in om dat op een goede manier te bedienen. Zij brengen voornamelijk de wetenschappelijke feiten naar voren en zullen redeneren dat de risico's laag zijn en dat men vertrouwen kan hebben in het Ctgb.

Dhr. Ottenheim gaat kort in op de Gezondheidsverkenning en het OBO-onderzoek. Hij zegt dat er in de verkennende gezondheidsstudie geen duidelijke verbanden werden gevonden, maar mensen die dichter bij een perceel wonen wat gezonder lijken. Of de opzet goed is geweest, dat noemt hij een aandachtspunt. Dhr. Ottenheim zegt dat uit het OBO-onderzoek bleek dat er geen grenswaarden zijn overschreden. In de klankbordgroep is er besproken welke grenswaarden dat dan zijn. Volgens dhr. Ottenheim kwam de klankbordgroep tot de conclusie dat er geen grote schrik-effecten uit het OBO-onderzoek tevoorschijn kwamen. Ten aanzien van de aanbevelingen die in het RIVM-rapport staan zegt dhr. Ottenheim dat het nodig is om een correcte, nette afweging te maken. Vanuit Nefyto heeft dat ook te maken met investeringen en wat dat vervolgens oplevert. Dhr. Ottenheim weidt verder niet uit over het standpunt van Nefyto betreffende de RIVM-aanbevelingen.

Nefyto-deelnemers hebben altijd de hobbel van Ctgb te nemen. Dhr. Ottenheim zegt dat hij zich verzet tegen het standpunt dat er nooit is gekeken naar de risico's van omwonenden bij het toelaten van gewasbeschermingsmiddelen. De afweging was dat de toepasser meer werd blootgesteld dan de omwonenden. Het uitgangspunt tot 2013 was dat als de toepasser is beschermd ook de omwonenden zijn beschermd. Dat was geen directe maar wel een indirecte beoordeling. In 2014 is er op aangegeven van de Gezondheidsraad de methode uit het Verenigd Koninkrijk en Duitsland toegepast om te kijken naar blootstelling van omwonenden. Er blijken vervolgens met het EFSA/OPEX-model 116 middelen, en die zijn niet op voorhand geselecteerd omdat er niets uitkwam, veilig te zijn volgens het Ctgb. En vanaf 1 januari 2016 wordt het EFSA/OPEX model ook daadwerkelijk gebruikt. Dhr. Ottenheim gaat ervan uit dat de normstelling ook in OPEX-model vervat zit. Dus het beeld wat vandaag is opgeroepen dat er geen normen zijn klopt volgens hem niet. Die normen worden meegenomen in het OPEX-model.

Een ander aspect wat dhr. Ottenheim graag onder de aandacht van de Gezondheidsraad wil brengen, is dat we vanaf 2030 naar een ander soort landbouw moeten gaan. Nefyto ziet op het moment een forse toename van stoffen die een gewasbeschermings-claim hebben, maar geen toelating. De stoffen gaan onder de term 'groen', en betreffen plantversterkers of biostimulanten. Op de SKAL-lijst, dus de lijst van producten die je mag gebruiken binnen de biologische land- en tuinbouw, kan men onder de lijst van meststoffen ook stoffen met een gewasbeschermings-claim tegenkomen. Daar staan feitelijk ziekten en plagen genoemd terwijl je niet weet om welke stoffen het gaat, en er geen beoordeling van risico's heeft plaatsgevonden. Er zitten micro-organismen bij maar het is niet duidelijk welke micro-organismen het zijn. De productiemethoden en veiligheidsprincipes die deze fabrikanten (niet Nefyto-deelnemers) hanteren zijn niet duidelijk. Dhr. Ottenheim heeft daar zijn vraagtekens bij. Ook fipronil in de bestrijding van bloedluis bij kippen ging onder het mom van groen. Dat was niet alleen menthol olie, er zat ook wat anders doorheen en dat was fipronil. Er zijn volgens dhr. Ottenheim inmiddels ook andere voorbeelden van producten die een groene claim maken en

een verkeerde stof bevatten en die het nieuws niet halen. Dit is volgens dhr. Ottenheim een groot zorgpunt als het over risico's gaat. Met name richting 2030 is dit een aandachtspunt. Het laatste wat hij er nog van wil zeggen, is dat de bijzonderheid van gewasbeschermingsmiddelen is dat ze afbreken. Soms niet zo snel als we zouden willen, maar ze breken toch langzaam af. Of dat bij micro-organismen ook het geval is betwijfelt dhr. Ottenheim. Als micro-organismen onder de juiste omstandigheden gehouden worden, woekert het verder en is het de vraag wat er in de praktijk allemaal kan gebeuren.

Naar aanleiding van de Zembla-uitzendingen gaat dhr. Ottenheim nog kort in op Parkinson. Hij wil in ieder geval naar voren brengen dat neuro-toxicologische studies standaard onderdeel zijn van de toelatingsprocedure. Of dat al op het niveau zit waar we dat in de toekomst zouden willen hebben laat hij aan de Gezondheidsraad. Er vinden in de ontwikkeling van gewasbeschermingsmiddelen go's en vooral no go's plaats op basis van de neuro toxicologische studies. Er gebeurt dus wel degelijk het een en ander, maar het is aan de wetenschap om te kijken of dit op voldoende niveau is.

Tot slot brengt dhr. Ottenheim naar voren dat communicatie een belangrijk punt blijft. Het blijft natuurlijk belangrijk om als omwonenden, telers en loonspuiters goed met elkaar te communiceren. Daar waar de verhoudingen verstoord zijn, is dat lastig. En de 75% driftreductie die sinds afgelopen jaar verplicht is, is natuurlijk een fenomeen wat tot minder blootstelling zal leiden. Daar is het in ieder geval wel voor bedoeld. Dhr. Ottenheim bedankt voor de aandacht.

Vragen van de commissie

Vraag: U had een duidelijke waarschuwing om ook naar toxische effecten van groene middelen te kijken.

Antwoord: Of risico's, ik weet niet of het toxisch is.

Vraag: Groene bestrijdingsmiddelen, zijn dat niet vooral middelen die door particulieren gebruikt worden of ook door boeren?

Antwoord: Het zijn geen groene bestrijdingsmiddelen want dan hebben ze een toelating. Dan gaat mijn verhaal niet op want dan zijn de risico's beoordeeld en aanvaardbaar bevonden. Dit gaat over stoffen die onder een andere naam op de markt komen.

Vraag: Worden de stoffen wel als bestrijdingsmiddel gebruikt?

Antwoord: Ja ze worden wel degelijk zo gebruikt.

Vraag: Maar ook door boeren of door consumenten?

Antwoord: Ja ook door boeren. Ik ben zelf in de nasleep van de fipronil gebeld door een boer. Die had wat gebruikt en die maakte zich zorgen. De kreet plantversterker al genoemd, biostimulanten is weer een apart verhaal. Misschien als er dadelijk nog tijd is, dat ik er dan nog wat over kan vertellen. Dat is een wat meer aparte categorie. Onder allerlei marketingnamen worden allerlei producten op de markt gebracht. Het is ook niet voor niets dat de NVWA een onderzoek is begonnen naar wat er gebeurt.

Vraag van aanwezige: Wie doet dat dan?

Antwoord: Die fipronil is overigens één voorbeeld. Er worden allerlei termen gebruikt zoals micro-organismen, biostimulanten, biorationals, groene middelen. Ze hebben mooie namen. Wij kijken naar de claim die bij dat product wordt gemaakt. Soms worden ziektes of plagen genoemd.

Vraag van aanwezige: Het zijn concurrenten van jullie he?

Antwoord: Niet zozeer concurrenten, het zijn risico's die niet zijn afgedekt. En ja het is zo dat Nefyto-deelnemers wel te maken hebben met een risicobeoordeling van middelen. Op het

moment dat er producten op de markt zijn waarvan de risico's niet bekend zijn, maar wel heel reëel zoals bij de inzet van micro-organismen dan moet daar aandacht voor zijn. Waar wellicht ook nog zaken ingedaan worden om de werking na te boosten zoals naar menthololie (waarbij ongetwijfeld de geur van het product bijdraagt aan het groene imago).

Vraag: Hoe moeten we concreet rekening houden met de aspecten die bijdragen aan angst van mensen?

Antwoord: Waarom ik het aanhaal is dat er veel wordt gecommuniceerd over risico's en beheersbaarheid. Maar er zijn grote groepen mensen die op een gegeven moment gaan googlen. Zij lezen bijvoorbeeld een rapport van de EPA, over allerlei vervelende enge ziektes die je ervan zou kunnen krijgen. En zij vragen zich op een gegeven moment af of het wel te vertrouwen is wat er gebeurd. Er zijn inderdaad mensen die van gewasbeschermingsmiddelen helemaal geen voordeel ondervinden. Als de buurman van een omwonende bezig is met voedsel telen dan zal een omwonende dat wellicht een wat prettiger idee vinden. Maar wat heeft een omwonende aan de teelt van lelies die naar China gaan? Dat voordeel is er alleen voor die teler want die moet zijn boterham verdienen. Ik heb vanavond ook weer nieuwe dingen gehoord uit het rapport van de Gezondheidsraad die ik er niet in gelezen heb. Er zou een advies gegeven zijn voor omwonenden. Het staat daar volgens mij genuanceerder dan als een advies van de Gezondheidsraad 'Sluit je ramen'. Er staat wel iets over ramen sluiten, maar ik lees het niet als advies.

[de dia's bij deze voordracht kunt u opvragen via nefyto@nefyto.nl].